

Jan Lewandowski

"Opinia publiczna we Francji wobec sprawy polskiej w latach 1914 - 1918", Wiesław Śladkowski, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1976 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 20, 151-154

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

mu, jaki dokonał się w latach I wojny światowej w kierownictwie SDKPiL, zaistniała pewna dysproporcja w ilości miejsca poświęconego „rozłamowcom” i „zarządowcom” na korzyść tych drugich. Pewną ciekawostką może być tu fakt, iż w wydaniu rosyjskim sytuacja była odwrotna.

Są również pewne zastrzeżenia do aparatu naukowego pracy. Autorzy bowiem nieraz dają odsyłacze do archiwów, podczas gdy omawiane dokumenty były już opublikowane. Daje się też odczuć brak wykazu bibliograficznego. Niewystarczająco została również wykorzystana baza źródłowa dotycząca PPS i PPS-Lewicy.

Można mieć też uwagę pod adresem tłumacza za lubowanie się w stosowaniu dużych liter w przymiotnikach pochodzących od nazwiska Lenina. O ile można zrozumieć używanie dużej litery w wyrażeniach: „Leninowska partia” czy „Leninowskie idee”, to trudniej w sformułowaniach: „Leninowska ocena” (s. 148), „Leninowski artykuł” (s. 187) czy „Leninowskie stanowisko” (s. 226).

Powyższe uwagi mają jednak charakter drugorzędny i nie podważają wartości pracy, która stanowi cenną pozycję dla lepszego poznania dziejów polsko-rosyjskich stosunków rewolucyjnych.

Leszek Piątkowski

Wiesław Śladkowski: Opinia publiczna we Francji wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918.

Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, ss. 311.

Badania nad losami sprawy polskiej w czasie I wojny światowej mają już dziś blisko sześćdziesięcioletnią tradycję. Podejmowane przez polityków i historyków (M. Bobrzyński, R. Dmowski, M. Seyda, H. Jabłoński, L. Grosfeld, J. Pajewski, W. Toporowicz), kontynuowane bez dłuższych przerw do czasów dzisiejszych wychodzą z pierwotnego kręgu zainteresowania poczynaniami poszczególnych gabinetów czy mężów stanu, poszerzając zarówno podstawę źródłową, jak i podejmowaną problematykę badawczą. To ostatnie stwierdzenie można w pełni odnieść do recenzowanej pracy W. Śladkowskiego. Autora interesuje bowiem postawa francuskiej opinii publicznej wobec kwestii polskiej w latach 1914—1918.

Nowa problematyka badawcza prowadzi na grunt nowych problemów metodologicznych, tym bardziej że w polskiej literaturze historycznej badania nad opinią publiczną w XX w. nie mają większych tradycji ani dorobku. Stąd rozważania metodologiczne we wstępie co do pojęcia „opinia publiczna”, możliwości jej badania przez historyka i istotnej dla tych badań relacji między opinią publiczną a prasą.

Prasa francuska stanowi główne źródło w badaniach, których cel został określony jako „wyjaśnienie wzajemnych relacji między opinią czy raczej opiniami we Francji a sprawą polską i odwrotnie...” Tak sformułowany cel badań implikował badanie przyczyn i przesłanek tych opinii, pytanie o ich skutki w sferze polityki, wreszcie o rolę Polaków, emigracji polskiej w kształtowaniu się owych opinii.

Prasa jest głównym, bardzo obfitym, ale nie jedynym rodzajem źródeł wykorzystywanych w pracy Śladkowskiego. Inne to druki okazjonalne, pisma ulotne, listy otwarte, pamiętniki, protokoły posiedzeń parlamentu francuskiego, wreszcie materiały archiwalne, zarówno polskie, jak francuskie.

Francuska opinia publiczna to jeden krąg problemów zasygnalizowanych w tytule. Drugi: to sprawa polska w tradycji i opinii francuskiej ze swoim szczególnym znaczeniem, pozwalającym stawiać ją w jednym rzędzie obok głośnej „kwestii wschodniej”.

Postawie Francuzów wobec sprawy polskiej w latach 1871—1914, od klęski II Cesarstwa w wojnie z Prusami do następnego zbrojnego konfliktu francusko-niemieckiego, został poświęcony I rozdział rozprawy (*Francja a sprawa polska w latach 1871—1914*, s. 27—68). Ciążący nad III Republiką problem stosunków z II Rzeszą miał bowiem pierwszorzędne znaczenie dla postawy władz, a także znacznej części opinii francuskiej wobec kwestii polskiej. Dla rządów i polityków nadsekwanckich byli bowiem Polacy tym elementem, którego dążenia i działalność niepodległościowa godziła w sojusz francusko-rosyjski, stanowiący podstawę francuskiej polityki zagranicznej. Byli też Polacy, wprawdzie w dalszej kolejności, przeciwnikiem potęgi niemieckiej, stawiającym zdecydowany opór germanizatorskiej działalności głównego wroga Francji, jakim była wówczas II Rzesza. Oba te aspekty sprawy polskiej wystąpiły wyraźnie w latach 1914—1918, a ukształtowały się w ciągu blisko półwiecza dzielącego upadek II Cesarstwa i zjednoczenie Niemiec od wybuchu „wielkiej wojny”.

W I rozdziale omówiono również inne czynniki w istotny sposób wpływające na postawę Francuzów wobec problemu polskiego. Obok stosunków rosyjsko-francuskich naszkicowany został obraz opinii francuskiej, niechętniej lub obojętniej wobec Polski i dopiero na początku XX w. przejawiającej nieco więcej zainteresowania i życzliwości dla sytuacji Polaków. Przedstawiono też nowe oblicze emigracji polskiej we Francji, ukształtowane już na przełomie XIX i XX w., zróżnicowanej w swym składzie i orientacjach politycznych.

Istotnym czynnikiem kształtującym opinie francuskie o Polsce i Polakach była działalność władz rosyjskich, w tym przypadku przede wszystkim ambasady rosyjskiej w Paryżu. Autor wspomina o finansowaniu części prasy francuskiej przez rząd rosyjski, wskazuje też na „znaczny i ciągły wpływ ambasady rosyjskiej na prasę francuską” (s. 130), jednakże na podstawie tych stwierdzeń trudno byłoby ocenić wpływ działalności rosyjskiej na postawę Francuzów wobec kwestii polskiej. Także przy samej działalności władz rosyjskich nasuwa się szereg pytań: czy ograniczała się ona do wpływu na samą tylko cenzurę francuską? Czy do propagandy rosyjskiego punktu widzenia w sprawie polskiej? Czy do zwalczania poglądów polskich niechętnych Rosji? Ciąg pytań, na które w pracy Śladkowskiego można znaleźć przynajmniej częściową odpowiedź, można kontynuować, problem polega bowiem na tym, że wiedząc o wpływie władz carskich na stanowisko władz i prasy francuskiej wobec kwestii polskiej nie można, w oparciu o dotychczasowe badania, ocenić roli tego wpływu na francuską opinię publiczną. W związku z tą sprawą warto, być może, postawić jeszcze jedno pytanie: kto jeszcze, oprócz Francuzów, Rosjan i Polaków, wpływał na opinie francuskie w sprawie polskiej?

W ciągu pierwszego roku wojny, któremu poświęcono II rozdział pracy (*Od entuzjazmu do milczenia*, s. 69—111), decydujący wpływ na postawę Francuzów wobec kwestii polskiej miały wydarzenia na frontach i posunięcia strony rosyjskiej. Wobec wagi sojuszu rosyjskiego rząd francuski i prawie cała francuska opinia publiczna traktowały problem polski jako wewnętrzną sprawę rosyjską i w pełni akceptowały politykę caratu. Stąd przesadny rozgłos nadany manifestowi wielkksiążęcemu i cisza, kiedy wojska carskie zaczęły tracić kolejne tereny w Królestwie. Nieliczne głosy prasy francuskiej (socjaliści, E. Privat), popierające niepodleg-

łościowy punkt widzenia Komitetu Wolnej Polski, były przez władze skutecznie tłumione i nie mogły wywrzeć większego wpływu na szerszą opinię francuską.

Dopiero zmiana sytuacji w Królestwie po zajęciu go w lecie 1915 r. przez państwa centralne zmusiła prasę francuską do większego zainteresowania tematyką polską. Poświęcono temu kolejny, III rozdział pracy (*W obliczu planów niemieckich*, s. 112—151). Wprawdzie oficjalnie nadal pozostawano na stanowisku potwierdzającym „wewnątrzrosyjski” charakter sprawy polskiej, ale zajęcie zaboru rosyjskiego przez Niemcy i Austro-Węgry stanowiło realną groźbę także i dla Francji, obawiającej się wykorzystania Polaków z Królestwa przeciw Entencie. Stąd wzrost zainteresowania kwestią polską, zainteresowania życzliwego na ogół dla Polski i krytycznego wobec dotychczasowej polityki caratu i Ententy wobec Polaków. Nowa sytuacja umożliwiła aktywną działalność niepodległościowych kół emigracji polskiej, popartych, mimo ostrej wojennej cenzury, przez prasę francuskiej lewicy (socjaliści i radykałowie).

Istotne jest w tym czasie szczególne zaangażowanie Francji w mordercze zmagania z Niemcami (Verdun). Tym chyba można tłumaczyć fakt, że rosyjska ofensywa Brusilowa z czerwca 1916 r., mająca istotne znaczenie dla sprawy polskiej ze względu na zmiany w stosunkach niemiecko-austriackich i niemiecko-rosyjskich, nie była wiązana w prasie francuskiej ze sprawą polską.

Szczególną aktywność prasy oraz opinii nadsekwanskiej wywołał akt 5 listopada 1916 r. Uzasadnia to poświęcenie tej kwestii osobnego, IV rozdziału (*Francuzi wobec aktu 5 listopada 1916 r.*, s. 152—185). Zdobywając sobie coraz szersze zrozumienie opinii francuskiej postulaty umiędzynarodowienia sprawy polskiej, a nawet mniej lub bardziej wyraźne hasła niepodległościowe zostały całkowicie zignorowane przez rząd francuski, który 11 marca 1917 r. w tajnej nocie premiera Brianda przyznał carskiej Rosji „carte blanche” w wytyczeniu jej granicy zachodniej. Rozbieżność między opinią publiczną a oficjalnym, chociaż tajnym, stanowiskiem rządu była więc wówczas szczególnie drastyczna.

Zmianę stanowiska rządu francuskiego i dalszą ewolucję opinii spowodowały znów wydarzenia międzynarodowe i zmieniony stan sprawy polskiej. Tym razem były to wydarzenia rosyjskie z 1917 r., których wpływ na opinię francuską i jej stanowisko wobec kwestii polskiej przedstawiono w przedostatnim, V rozdziale (*Pod wpływem rewolucji rosyjskich*, s. 186—236). Oficjalne proklamacje rosyjskie najpierw Rządu Tymczasowego, a następnie Rady Komisarzy Ludowych stworzyły dla sprawy polskiej nad Sekwaną dogodne warunki polityczne. Wobec ostrożnej i wycofującej postawy rządu francuskiego nacisk zróżnicowanej opinii szedł w dwu kierunkach. Stojący na gruncie niepodległości Polski socjaliści i liberałowie, wspierani w tym czasie również przez masonerię i koła katolickie, wywierali aktywny nacisk na rząd w duchu bardziej zdecydowanych posunięć w sprawie polskiej. Głosy szeregu ugrupowań burżuazji francuskiej nadal podporządkowywały sprawę polską aktualnym interesom III Republiki we wschodniej części Europy. Po rewolucji lutowej akceptowały one utrzymanie zależności Polski od burżuazyjnej Rosji, a po rewolucji październikowej przychylnie odnosiły się do koncepcji austro-polskich. Dla celów doraźnych starano się wykorzystać powstające we Francji i w Rosji polskie formacje wojskowe. Tym razem wpływ kierunku niepodległościowego na politykę rządu był nieco większy.

Ostatni, VI rozdział (*W przededniu niepodległości*, s. 237—279) został poświęcony wydarzeniom ostatniego roku wojny i pierwszych tygodni powojennych. Żywemu zainteresowaniu opinii publicznej we Francji sprawą polską towarzyszyły tym razem konkretne posunięcia polityczne. Ideę niepodległości Polski poparła na początku 1918 r. potężna partia radykałów, a dzięki sprzyjającemu stanowisku rządu fran-

cuskiego konferencja międzysojusznicza uznała w czerwcu 1918 r. konieczność odbudowy niepodległego państwa polskiego. Poparciem opinii francuskiej cieszyły się te koła i posunięcia polskie, które łączyły rozwiązanie kwestii polskiej z Ententą. Ze zdecydowanym potępieniem Francuzów spotkały się w tym czasie działania aktywistów (styczniowe wizyty regentów w Berlinie i Wiedniu oraz nota rządu Steczkowskiego do rządów państw centralnych). Francuska lewica socjalistyczna wiązała natomiast rozwiązanie kwestii polskiej z mającą, jej zdaniem, nastąpić wkrótce rewolucją europejską.

Zbliżający się koniec wojny i zawieszenie broni ponownie skierowały całe zainteresowanie prasy i opinii francuskiej na bliższe, własne sprawy. Po powrocie fali zainteresowania sprawą polską władze i opinia stanęły wobec nowego dylematu — czy uznać za legalny rząd polski uznawany dotychczas przez rządy alianckie: Komitet Narodowy Polski, czy też sprawujący faktycznie władzę w kraju aparat państwowy z Piłsudskim jako Naczelnikiem Państwa na czele, za którym też opowiadała się znaczna część francuskiej opinii publicznej. Jej nacisk wywarł też pewien wpływ na stanowisko rządu francuskiego i skłonił go do poparcia idei porozumienia Dmowskiego z Piłsudskim, z wyraźną przewagą Naczelnika Państwa. Ostatnia akcja francuskiej opinii publicznej w sprawie polskiej okazała się skuteczna.

Zakończenie pracy (s. 280—285) daje zwięzłe podsumowanie rezultatów analitycznych dociekań przeprowadzonych w poszczególnych rozdziałach i całościową odpowiedź na postawione we wstępie pytania badawcze. Cechujący cały tok wykładu umiar i ostrożność w formułowaniu sądów znalazły swój wyraz także we wnioskach zawartych w zakończeniu. Autor, ukazując obszerną panoramę zróżnicowanych postaw i opinii prasy francuskiej wobec kwestii polskiej w krótkim wprowadzeniu, ale szczególnie bogatym w wydarzenia okresie, nie przecenia jej roli i wpływu na konkretne posunięcia polityczne władz francuskich.

Istotną zaletą pracy, napisanej precyzyjnym, a przy tym bardzo klarownym językiem, jest to, że skłania ona do refleksji i postawienia nowych pytań, takich np. jak pytanie o mechanizm oddziaływania prasy i opinii na konkretne posunięcia rządu.

Zarówno podjęta problematyka, jak zastosowane metody i rezultaty badań składają się do wysokiej oceny pracy Śladkowskiego. Przynosi ona nie tylko zwięzłe, choć wyczerpujące, klarowne i interesujące przedstawienie postaw Francuzów wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918, ale również toruje drogę nowej, aktualnej, chociaż bardzo złożonej i trudnej problematyce badawczej.

Jan Lewandowski

Emilio G a b b a: *Esercito e societa nella tarda repubblica romana.*

Firenze 1973, s. XI—623

Recenzowana praca daje systematyczny przegląd kilkudziesięcioletniego dorobku naukowego jednego z największych współczesnych badaczy okresu późnej republiki w Rzymie, za jakiego bezspornie uchodzi E. Gabba. W obszernej, szesnastorozdziałowej pracy autor prezentuje całą serię tematów, nad którymi prowadził badania już od 1949 roku. Nie jest to jednak bynajmniej mechaniczny przedruk dawniej publikowanych artykułów. Każdy z nich został na nowo przejrany, przemyślany,